

Νίκη - Χαρά Μπανάκου - Καραγκούνη (Τομέας φιλοσοφίας) « Η προβληματική του πραγματικού στον Paul Valéry. Γνώση και δημιουργία» (Problématiques du réel chez Paul Valéry. Connaissance et création), σσ. I - IV και 1 - 495, (Πανεπιστήμιο Grenoble II, Γαλλία, 1991).

Η παρουσία του *πραγματικού* στο εκδεδομένο έργο του Valéry όσο και στα ανέκδοτα χειρόγραφα του είναι συχνή: διφορούμενη, πολυδιάστατη και ισχυρή. Ειδικά στη βαλεριανή ποίηση το πραγματικό εμφανίζεται ως αίσθηση εξαιρετικής αμεσότητας και ζωντάνιας, φαινομενικά ασυμβίβαστη με τη θέση του Valéry ότι το μόνο πραγματικό στην τέχνη είναι η ίδια η τέχνη. Στα *Τετράδιά* του είναι άλλωστε εμφανείς δύο επίσης ασυμβίβαστες, φαινομενικά, τάσεις: μία προσέγγιση του πραγματικού βασισμένη στην αίσθηση, και μία προσέγγιση θεωρητική, θετικιστική και εμπειριστική, που αν και επίσης στηρίζεται στην αίσθηση, ακολουθεί τελείως διαφορετικές διαδικασίες. *Αίσθηση* του πραγματικού, *δημιουργία* πραγματικού μέσω της τέχνης, αλλά και οριοθέτηση της *γνώσης* της εξωτερικής πραγματικότητας με μεθόδους επιστημονικές (είναι γνωστό το ενδιαφέρον του για τις φυσικές επιστήμες) αποτελούν τους τρεις βασικούς άξονες προβληματισμού του Valéry απέναντι στο πραγματικό.

Η παραπάνω διαπίστωση οδήγησε στη διαίρεση της εργασίας αυτής σε τέσσερις ενότητες, στις οποίες αναλύονται οι διαφορετικές όψεις της βαλεριανής προβληματικής του πραγματικού και επιχειρείται η απόδειξη του εσωτερικού οργανικού και λειτουργικού (και όχι, φυσικά, χρονολογικού) συνδέσμου τους.

Το *πρώτο μέρος* παρουσιάζει την *αίσθηση* του πραγματικού: εμπειρία κατά την οποία το εγώ δεν έχει ακόμη εντελώς αποχωριστεί από το "καθαρό πραγματικό" (réel pur, απαλλαγμένο από οποιαδήποτε νοητική παρέμβαση), που ωστόσο ήδη αποκαλύπτεται μέσω της "καθαρής αίσθησης" (sensation pure). Ο χωρισμός του εγώ και του κόσμου επιτυγχάνεται μέσω της νόησης: η θεωρητική σκέψη είναι εκείνη μέσω της οποίας το υποκειμενο-θεωρός τίθεται απέναντι σε ένα κόσμο-αντικείμενο όπου όμως δεν παύει και το ίδιο να ανήκει.

Στο *δευτερό μέρος* της εργασίας αυτής αναλύεται η γνωσιακή προσέγγιση του κόσμου εκ μέρους του Valéry σύμφωνα με τις μεθόδους των θετικών επιστημών που είχε ενστερνισθεί: αντικειμενικότητα, εμπιστοσύνη στην εμπειρία, επαλήθευση, απόρριψη των αιτιακών ερμηνειών.

Στο *τρίτο μέρος* επιχειρείται η θεωρητικοποίηση και η εμβάθυνση της προσέγγισης αυτής και διατυπώνεται η βαλεριανή θεωρία της γνώσης. Αυτή, ταλαντευόμενη ανάμεσα στον φορμαλισμό και στον εμπειρισμό, θεμελιώνεται στη μη-αναγωγή του *πραγματικού* στο *νοητό* και προβάλλει το τελευταίο αυτό ως αυτόνομη πραγματικότητα.

Η βαλεριανή θεωρία της ποιητικής δημιουργίας (*τέταρτο μέρος*) είναι συνεπής προς τη γνωσιολογική αυτή τοποθέτηση: η ποιητική εμπειρία του πραγματικού αποτελεί αντισταθμισμα της ανέφικτης γνώσης του. Η βασισμένη στην αρχή της ταυτότητας αντίληψη του πραγματικού, που δεν αποτελεί γνώση των πραγμάτων καθ' εαυτά αλλά μία μονοσημαντική και πρακτικά μόνο χρήσιμη εικόνα τους, δίνει τη θέση της στην ποιητική εμπειρία κατά την οποία αναδύεται ένας *κόσμος*, μία *πραγματικότητα*, όπου το νοητικό "μη πραγματικό" (irréel mental ή «intus» ή "ce qui n' est pas") και το εξωτερικό πραγματικό (réel sensible ή "extra" ή "ce qui est») συμπλέκονται και ομογενοποιούνται. Η αδυναμία *γνώσης* της εξωτερικής πραγματικότητας αντισταθμίζεται έτσι από τη *δημιουργία* πραγματικότητας μέσω της ποίησης. Στηριγμένη σε διαδικασίες μορφικές (formelles) που αποδεσμεύουν και ενεργοποιούν συγκινησιακές δυνάμεις της γλώσσας, η ποίηση συνδυάζει τη *δημιουργία* (faire) με την *αίσθηση* (sentir): με τον τρόπο αυτό καθιστά δυνατή μια "ενεργειακή" (énergétique) προσέγγιση του πραγματικού και ανοίγει την προοπτική μιάς οντολογίας με την οποία υπερβαίνεται η αντινομία υποκειμένου και αντικειμένου, ενώ παράλληλα αποκαθίσταται η πολλαπλότητα και η δυνατότητα πολυσημίας του πραγματικού.

Κατά την εκπόνηση της εργασίας αυτής ερευνήθηκε το *σύνολο* του εκδεδομένου έργου

του Valéry: ποίηση, δοκίμια, διάλογοι, αφηγήματα, θέατρο, καθώς και οι δημοσιευμένες στο περιοδικό Yggdrasil σημειώσεις μαθημάτων του στο Collège de France (*Cours de poésie*). Ερευνήθηκαν επίσης λεπτομερώς οι 27.000 χειρόγραφες σελίδες των *Τετραδίων* του που το C.N.R.S. δημοσίευσε στην αυθεντική τους μορφή, σε μία σειρά 29 τόμων fac-similé. Ερευνήθηκαν τέλος *ανέκδοτα χειρόγραφα* του συγγραφέα από το αρχείο Paul Valéry που φυλάσσεται στο τμήμα χειρογράφων της γαλλικής εθνικής βιβλιοθήκης στο Παρίσι .

Η παρακολούθηση ορισμένων εννοιών στην προοδευτική πορεία των έργων και των χειρογράφων του Valéry και παράλληλα η αντιπαράθεση κειμένων του, που προέρχονται από διαφορετικές περιόδους, κρίθηκαν μεθοδολογικά αναγκαίες για την παρουσίαση τόσο της εξέλιξης της βαλεριανής διανόησης, όσο και της εμμονής της σε ορισμένες βασικές για την προβληματική του πραγματικού ιδέες. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε επίσης στην ανάλυση της συνειδησης, της ευαισθησίας (*sensibilité*) και της γλώσσας που αποτελούν τους κύριους πόλους προβληματισμού του Valéry σε σχέση με το πραγματικό και που αναδεικνύουν την πρωτοτυπία της σκέψης του. Συσχετισμοί των βαλεριανών θέσεων με θεωρίες φιλοσοφικές και επιστημονικές μαρτυρούν αναλογίες μάλλον παρά επιρροές και μάλιστα αποκαλύπτουν ένα στοχαστή που συχνά προηγείται της εποχής του. Αναδείχθηκαν έτσι ορισμένες άγνωστες πτυχές και μια αυθεντικά φιλοσοφική συνιστώσα της βαλεριανής διανόησης που δεν περιορίζεται στον τομέα της αισθητικής, αλλά έλκεται από τις ίδιες τις ρίζες της γνώσης, της γλώσσας και της ποιητικής δημιουργίας.

Θεώνη Αναστασοπούλου - Καπογιάννη (Τομέας φιλοσοφίας) Αιτιότητα και δημιουργία. Το συνεχές και το ασυνεχές στο έργο του Henri Bergson. (*Causalité et création. Le continu et le discontinu dans l'oeuvre d'Henri Bergson*). σ. 694. (Πανεπιστήμιο της Σορβόννης-Παρίσι IV 1990).

Η έννοια της *δημιουργίας* είναι θεμελιώδης μέσα στην μπερξονική φιλοσοφία, στο μέτρο που η πραγματικότητα ορίζεται ως *δημιουργική διάρκεια*. Το βασικό ερώτημα, στο οποίο κυρίως η εργασία αυτή προστάθηκε να απαντήσει, αναφέρεται στη δυνατότητα συμβατότητας ανάμεσα στη *συνέχεια*, που εμπεριέχεται στην έννοια της διάρκειας, και την *ελευθερία*, που προϋποθέτει η έννοια της δημιουργίας.

Γίνεται αρχικά διάκριση ανάμεσα σ' ένα *ασυνεχές τεχνητό* (*discontinuu artificiel*), αυθαίρετη κατασκευή της νόησης, και ένα *ασυνεχές λειτουργικό* (*discontinuu fonctionnel*), που όχι μόνο δεν καταστρέφει τη συνοχή της πραγματικότητας αλλά, αντίθετα, συμβάλλει στον εμπλουτισμό της. Η συνέχειά της φαίνεται έτσι να διασφαλίζεται μέσα από δημιουργίες που θεμελιώνουν το μέλλον της, χωρίς να προϋπάρχουν ως δυνατότητες στο παρελθόν της. Οι δημιουργίες αυτές ριζώνουν δηλαδή στο παρελθόν, χωρίς να καθορίζονται από αυτό.

Γίνεται, στη συνέχεια, προσπάθεια εμβάθυνσης στις "τροπικότητες της διάρκειας", προκειμένου να φωτισθούν οι προϋποθέσεις της δυναμικής αυτής συνύπαρξης του συνεχούς και του ασυνεχούς. Ο μπερξονικός χρόνος καταγράφεται ως *μνήμη*, χωρίς όμως να εξαντλείται σ' αυτήν. Διαφοροποιείται μάλιστα από τη νομοτελειακή συνέχεια, που συνεπάγεται μια πραγματικότητα καθαρά μνημονική, μέσω της ιδιότητάς του να είναι παράλληλα *χρόνος-δύναμη* (*temps-force*), ικανός να υπερβαίνει τις εκάστοτε εκδιπλώσεις του.

Η μη επανάληψη συνιστά το βασικό νόμο της ζωής. Η υποτιθέμενη μπερξονική αντι-νοσησαρχία δεν αποτελεί στο βάθος παρά μια σοβαρή απόπειρα θεμελίωσης της έννοιας της *ελευθερίας*. Η νόηση κωδικοποιεί με ευκολία τις ποσοτικές σχέσεις, ενώ οι ποιότητες εγκαταλείπονται από αυτήν, στο βαθμό που αποδεικνύονται χωρίς χρησιμότητα. Η ελευθερία που δέπει την πραγματικότητα ως χρονική διαδοχή οδηγεί στην ασυμμετρία των ποιητών και